

EMIL MILAN PINTAR

Slovenija in vprašanje visokih tehnologij

*Pametni se svetu prilagajajo,
neumni svoj svet prilagajajo sebi;
razvoj je torej odvisen od neum-
nih.*

G. B. Shaw

Tragična iluzija je prepričanje nekaterih, da so visoke tehnologije tehnično vprašanje. Črno-belo razumevanje družbe se imenuje Černobil.

1. Zaradi izpadanja iz matice toka evropskega razvoja Jugoslavija čedalje težje sledi tudi razvoju visokih tehnologij: v njihovem nastajanju skoraj ne sodeluje več, pa tudi uporablja jih čedalje manj in vedno manj učinkovito.

Jugoslavija je pričela izpadati iz evropskega razvojnega toka sredi sedemdesetih let. Takrat je Evropa, pretresena zaradi skokovitega naraščanja cen energije, odločno krenila v razvoj novih proizvodnih tehnologij, novih izdelkov in predvsem novega tipa družbene organizacije in upravljanja. Celoto teh medsebojno prepletenih in soodvisnih procesov imenujemo tretjo znanstvenotehnološko revolucijo. Njen pojav pomeni v bistvu začetek konca klasične industrijske dobe, njenih organizacijskih modelov, miselnih kategorij in filozofije (stila življenja). Pomeni prehod iz klasične produkcije v inovacijsko družbo.

Jugoslavija tem spremembam ni sledila. V sedemdeseta leta je prišla z najstarejšo politično ekipo v Evropi, preobremenjeno z vprašanji konserviranja »pridobitev revolucije«, nesposobno razumevanja tehnoloških razvojnih zakonitosti sodobnih družb. Reforme so zato v Jugoslaviji krenile v povsem drugo smer kot v Evropi:

- v drobitev proizvodnih procesov (tozdiranje) in s tem disperzijo kapitalskih tokov;

- v monopolizacijo del, nalog in funkcij, torej delovnih mest, kar vodi v ukinjanje konkurence in tekmovalnosti na vseh ravneh, to pa v izgubo motiva za izobraževanje, usposabljanje, izpopolnjevanje;

- v upravljalški amaterizem in dilentantizem, ki pomeni ne le korak nazaj glede na kvaliteto sprejetih odločitev, temveč povzroča gigantizem upravnega sistema in nenormalno obsežno angažiranje delovnega časa za odločanje.

Sedemdeseta leta pomenijo zato zapiranje Jugoslavije same vase, ograjevanje od tujih trgov z visokimi zaščitnimi carinami (80–120%), izstopanje iz mednarodnih tehnoloških centrov in organizacij, socializacijo poslovne in razvojne neuspešnosti podjetij, regij in republik itd. Jugoslavija je pričela drseti z ravni srednje razvite države v krog »srednje nerazvitosti«, in to se je izražalo v njeni gospodarski in mednarodni politiki. To drsenje je danes že tako očitno, da se npr. naši kvalifici-

rani delavci v tujini že skoraj ne morejo več vključevati v profesionalne sisteme, temveč kandidirajo za nekvalificirana delovna mesta. Na ravni ekonomske politike pa se čedalje ostreje zastavlja vprašanje: ali so naša podjetja sploh še sposobna uporabljati najnovejše tehnologije? Aleksander Bajt ugotavlja, da ne – to pa potrjuje tudi upadanje zanimanja zanje pri njihovih proizvajalcih oz. prodajalcih (Intertrade, Mikroelektronika, Delta itd.). Kaj sploh so – »visoke tehnologije«?

2. Pojem »visoke tehnologije« (high-tec) je vzet iz komercialnega jezika. Dejansko so to »informacijske tehnologije« v najširšem pomenu besede, nastale kot rezultat organizirane raziskovalno-razvojne dejavnosti, katerih učinkovita aplikacija zahteva visoko koncentracijo specializiranih strokovnjakov in primerno organizacijsko fleksibilnost podjetja oz. družbe.

Tretja znanstvenotehnološka revolucija je dejansko revolucija upravljanja. V tem času je prišlo do spreminjanja osnovnega organizacijskega modela podjetja, zlasti transnacionalnih korporacij, od piramidalnega avtoritativnega tipa v »modularnega«, torej modela, v katerem podsistemi delujejo »relativno samostojno«, aktivno, polnoiniciativno. Še hitreje so transformacije v družbi organiziranosti – uveljavlja se tip inovativne družbe, v kateri je produkcija podrejena stilu življenja oziroma njegovi kakovosti.

Na mikroravni to pomeni opuščanje velikoserijske proizvodnje v korist večje fleksibilnosti proizvodnih programov oz. večje diverzifikacije proizvodov. Hkrati s to osnovno usmeritvijo pa narašča potreba po nadaljnjem zmanjševanju proizvodnih stroškov: ker sta se kategoriji »povečanje delovne zavzetosti« in »zmanjševanje OD« znašli v področju neelastičnosti, iščejo podjetja izhod v smeri racionalnejše organizacije: proizvodnja brez rezerv, poslovanje brez zalog, nič mrtvih kapitalov itd., to so kategorije tega miselnega vzorca.

Prehajanje na modularni tip podjetniške organizacije – ob vztrajanju pri permanentnem zmanjševanju stroškov – zahteva povečano stopnjo samokontrole in samodiscipline vseh, ki so udeleženi v procesih proizvodnje in upravljanja. Proizvodno-upravna samodisciplina postaja ekvivalent družbene samoorganizacije in s tem predmet civilne države in njene operativne zakonodaje.

3. Družbenoekonomski sistem posamezne družbe je postal parameter njenega tehnološkega razvoja. Z njim mora biti uveljavljena fleksibilnost dela (kompetitivnost delavcev) in kapitala (ekonomija realnih cen), podjetniška miselnost v drobnem in zasebnem sektorju ter sodobne oblike družbene pomoči (politike) spodbujanja tehnološkega razvoja.

Dogovorna ekonomija visoke tehnologije ne potrebuje – vprašanje svoje uspešnosti rešuje z »zidavo« cen, kar ji omogoča kompleksna zaščita notranjih trgov, ali s socializacijo svoje poslovne oz. razvojne neuspešnosti. Hkrati pa je z naslonitvijo na parcialne interese uveljavila upravljalški amaterizem, ki je uničil vse oblike samodiscipline in vse motive za usposabljanje in izpopolnjevanje delavcev. To vodi v retardacijo na področju družbene delitve dela, s čimer postajajo take družbe praktično nesposobne za uspešno uporabo zahtevnih informacijskih tehnologij. Oziroma: te tehnologije so tako drage, da jih je treba učinkovito uporabljati, sicer postaja njihova aplikacija ekonomsko neupravičena – tega pa slabo organizirane in še slabše upravljane družbe ne zmorejo. Zato so visoke tehnologije lahko zanje tudi past: tujina nam jih dobavlja po visokih cenah, hkrati pa ve, da jim tudi z njimi ob sedanji družbeni organiziranosti ne bomo konkurenčni. Izraz razvitosti ni število instaliranih high-tec sistemov, temveč ekonomska učinkovitost njihove uporabe po mednarodnih kriterijih.

Obstoječi družbenoekonomski sistem ni samo izraz gospodarskopolične raz-

vitosti posamezne družbe, temveč hkrati njen okvir. Naš družbenoekonomski sistem omogoča in spodbuja uporabo primitivnih proizvodnih tehnologij in upravnih modelov, s katerimi postajamo na svetovnih trgih čedalje manj učinkoviti. Prevedeno v razvojni jezik to pomeni: imamo družbenoekonomski sistem, ki je omogočil razvoj do približno 3.000 \$ dohodka per capita, ne pa več. Ostajanje na tej ravni je drsenje nazaj – padanje vrednosti naših izdelkov na svetovnem trgu pomeni padanje vrednosti našega dela. Vrtimo se v začaranem krogu reform marginalnih faktorjev, v bistvu problema pa ne posežemo. Za prodor v naslednjo etapo razvoja (5–7.000. \$ per capita) potrebujemo tehnološki preskok na novo produkcijsko in upravno paradigmo, ta pa ni mogoč brez bistvenih sprememb družbenoekonomskega sistema; celo nevaren je.

Primer: Ravnanje z radioaktivnimi snovmi – glej Delo, ponedeljek, 10/10 – 1988: ... V zadnjih treh letih se je v Srbiji in na Hrvaškem izgubilo (?) ali bilo ukradenih več deset kapsul z radioaktivno vsebino in ogroženih mnogo življenj, ne da bi kdorkoli, ki je poklican za zaščito pred takimi snovmi, odgovarjal vsaj disciplinsko. Nasprotno, kot ob tej priložnosti so vse poskušali prikriti (in v dobršni meri se jim je to tudi posrečilo).

4. Bistvene točke reforme družbenoekonomskega sistema so:

- sistematično zmanjševanje carinske zaščite na vseh področjih, zlasti v proizvodnji strojev (avtomobilska industrija, bela tehnika, elektrotehniška in strojna industrija);

- sprostitvev trga dela;

- opustitev socializacije poslovne neuspešnosti na vseh ravneh; vključno z zmanjševanjem prispevka za neravzite ter prehod v politiko spodbujanja tehnološkega razvoja (inovativni skladi, razvojni dinar, izobraževalni dinar itd.) in podjetništva;

- sprememba upravnega modela na družbeni podjetniški ravni: na družbeni ravni to pomeni spremembo bančnega in računovodskega poslovanja ter organiziranosti družbenih dejavnosti, infrastrukturnih podsistemov in delegatskega sistema, na podjetniški ravni pomeni spremenjeno vlogo poslovodne strukture in njeno polno odgovornost za kadrovske politike v podjetju.

Slovenija vztraja pri nekaterih stereotipih, izoblikovanih v obdobjih ekstenzivnega razvoja in primernih za zgodnje faze industrializacije. Tak stereotip je zastarela predstava o polni zaposlenosti kot pogoju družbene stabilnosti. V razvitih družbah stabilnost ni več statična, temveč razvojna kategorija: najbolj stabilen družbenoekonomski razvoj imajo dežele OECD, v katerih nezaposlenost dosega v povprečju med 8 in 13%. Kadrovska oz. zaposlitevena nemobilnost je oblika »mrtvih kapitalov«, ki si je družbe, ki žele biti mednarodno konkurenčne, ne morejo več privoščiti; ne le zaradi ogromnih stroškov navidezno zaposlenih, temveč zato, ker ohranjanje te kategorije izničuje vse motive za izobraževanje, usposabljanje in izpopolnjevanje.

Drugi stereotip, pri katerem vztraja Slovenija, je idealizirana podoba delavca kot nosilca razvojnega interesa. Ukinitev zasebne lastnine je pomenila tudi spremembo tistih družbenih odnosov, v katerih je delavski razred nastajal in se kot delavski razred tudi ozaveščal. V Sloveniji danes ni delavskega razreda in govoriti o delavskem razredu je ali nesmisel ali manipulacija. Imamo zelo stratificirano populacijo delavcev, ki se ni formirala niti kot razred niti se ni kot razred ozaveštila, in torej ne deluje ko razred niti ne nosi s seboj zavesti delavskega interesa. V upravljanje vstopajo delavci kot posamezniki, kot državljani, ne kot proletariat; v njem sodelujejo sledeč svoj zasebni, parcialni potrošni ali splošni interes držav-

ljana, ki je občasno in ponekje nacionalno obarvan – nikakor pa ne kot nosilci dolgoročnega razvojnega interesa proletariata. To je iluzija, ki jo drago plačujemo. Na tej iluziji je grajen celoten sistem upravljanja, od delegatskega načela do interesnih skupnosti in »neposrednega upravljanja z dohodkom«. Prav zaradi odsotnosti razredne zavesti je sistem upravljanja zašel v bolezensko deformiran gigantizem. Podmena dogovorne ekonomije je bila razredna in s tem razvojna ozaveščenost delavcev; odsotnost te zavesti pa spreminja dogovarjanje in usklajevanje v dolgotrajen, mučen in v bistvenih elementih jalov proces.

Tretji tak stereotip, ki ga Slovenija umetno ohranja, je prepričanje o naprednosti družbene lastnine. Družbena lastnina je zgodovinsko pomenila napredek nasproti zasebni lastnini takratnega tipa, ki je bila pravni temelj za prilaščanje presežka dela in celo rezultatov tujega dela. Toda tak tip zasebne lastnine v sodobnih družbah ne obstoji več. S številnimi reformami se je ta lastnina bistveno spremenila in socializirala – na drugi strani pa je naša družbena lastnina ostala nerazvita, ideološka sistemska kategorija, zastarela in neproduktivna tako v svojem lastnem ekonomskem sistemu kot v primerjavi z lastnino različnih oblik v razvitih kapitalističnih družbah.

To so samo nekateri ključni elementi, s katerimi se izražata nesodobnost naše družbe, njena vsebinska neprimernost za moderne tehnologije.

5. V družbeno zavest je že prodrlo spoznanje o nujnih spremembah družbeno-ekonomskega sistema. Toda spremembe v tekoči ekonomski politiki, pa tudi večji del tistih, ki jih prinašajo predlogi za novo ustavo, težijo k dograjevanju obstoječega sistema oz. njegovi centralizaciji – in ne izhajajo iz spoznanja, da je, gledano ekonomsko, to sistem produkcijske primitivnosti in razvojne revščine, model, v katerem se visoka načela humanizma mešajo z najhujšimi ekonomskimi omejitvami, ki so ne le posledica sedanje neuspešnosti Jugoslavije na mednarodnem ekonomskem prizorišču, temveč tudi njene izključenosti iz razvojnih tokov.

Visoke tehnologije zahtevajo izjemno natančno, usklajeno delovanje vseh dejavnikov. Ta sinhronizacija ne more biti izraz normativne ureditve družbe ali njene avtoritarne organiziranosti. Točneje, kadar je rezultat avtoritarnosti, deluje to le začasno, predvsem pa za ceno ubijanja ustvarjalnosti. Prav zato so avtoritarni modeli preživeli – ne morejo zagotoviti discipline, ne da bi ubili ustvarjalnost.

Disciplina razvitih družb je lahko le samodisciplina svobodnih, razvitih subjektov. V Marxovi viziji so to delavci kot nosilci zgodovinske razvojne zavesti; v naši praksi se ta zavest v stratificirani populaciji delavcev ne oblikuje in ne uveljavlja. Da bi se oblikovala samodisciplina, pa morajo biti delavci neposredno odvisni od svojega uspešnega vključevanja v proizvodne in upravne sisteme, podjetja neposredno odvisna od uspešne organizacije proizvodnje, in upravljalci v družbi neposredno odvisni od dejanskega razvoja.

Dejanskega razvoja Jugoslavija že desetletja nima več – skrajni čas je, da spremenimo družbenoekonomski model in upravljalce v družbi.